

IJTIMOY MUHIT VA TA'LIM JARAYONIDA XULQ - ATVOR SHAKLLANISHINING PEDAGOGIK VA PSIXOLOGIK JIHATLARI

Abdikalikova Dinara Maratovna

Berdaq nomidagi Qoraqalpoq Davlat Universiteti

Annotatsiya: *Bola muhitida ijtimoiy muhit ham muhimdir. Ijtimoiy muhit - insonning yashashi va ishlashi uchun uni o'rab turgan ijtimoiy, moddiy va ma'naviy shart - sharoitdir. Har qanday davr ijtimoiy - iqtisodiy va madaniy rivojlanishning o'ziga xos vazifalariga muvofiq axloqiy tarbiya va xulq - atvor madaniyatini shakllantirish zarurligini taqazo etadi.*

Kalit so'zlar: *ijtimoiy muhit, shaxs, ta'lim jarayoni, xulq - atvor, tarbiya.*

Педагогико-психологические аспекты формирования социальной среды и поведения в образовательном процессе.

Аннотация: *Социальная среда также важна в окружении ребенка. Социальная среда – социальные, материальные и духовные условия, окружающие человека для жизни и деятельности. Любой период требует формирования нравственного воспитания и культуры поведения в соответствии с конкретными задачами социального, экономического и культурного развития.*

Ключевые слова: *социальная среда, человек, учебный процесс, поведение, образование.*

Pedagogical and psychological aspects of social environment and behavior formation in the educational process.

Abstract: *The social environment is also important in the child's environment. Social environment is the social, material and spiritual condition surrounding a person for living and working. Any period requires the formation of moral education and behavioral culture in accordance with the specific tasks of social, economic and cultural development.*

Keywords: *social environment, person, educational process, behavior, education.*

Shaxs - muayyan jamiyatning a'zosi bo'lib, u psixologik jihatdan taraqqiy etgan, o'z xususiyatlari va xatti - harakatlari bilan boshqalardan ajralib turadi. Kadrlar tayyorlash milliy modelida ham shaxs kadrlar tayyorlash tizimining bosh sub'yekti va ob'yekti, ta'lim sohasidagi xizmatlarining iste'molchisi va ularni amalga oshiruvchi sifatida ta'riflanadi. Kadrlar tayyorlash sohasidagi davlat siyosati insonni intellektual va ma'naviy-axlohiy jihatdan tarbiyalash, uning har tomonlama rivojlangan shaxs sifatida namoyon bo'lishiga erishishni nazarda tutadi. Mazkur ijtimoiy talabning amalga oshirilishi har bir fuqaroning bilim olish, ijodiy qobiliyatini namoyon etish, intellektual jihatdan rivojlanishi hamda muayyan kasb yo'nalishi bo'yicha mehnat qilish huquqni kafolatlaydi. Odamning ijtimoiy mavjudot sifatida shaxsga aylanishi uchun ijtimoiy muhit sharoitlari va tarbiya kerak bo'ladi. Ana shular ta'sirida odam inson sifatida rivojlanib boradi va shaxsga aylanadi. Umuman odam ongi ijtimoiy tarixiy hayot sharoitida vujudga kelib, kamolga yetgani kabi,

har bir odam ongi ham faqat muayyan ijtimoiy muhitda kamol topadi. Bola tug'ulgan paytidanoq, muayyan ijtimoiy hayot sharoitida tarkib topgan ijtimoiy munosabatlar sharoitida, ijtimoiy ong shakllari qaror topgan bir sharoitda bo'ladi bola mehnat sharoitining ta'sirida bo'ladi, tevarak atrofdagi kishilar bilan so'zlashib, aloqa qilib turadi.

Odam kamolga yetadigan muhit qandaydir o'zgarimas bir narsa emas. Har bir odamning, har bir bolaning ongi o'zgaruvchi muhit ta'sirida kamol topadi. Sinfy jamiyatda bu muhit sinfiy bo'ladi. Shu sababli, aniq muhitga qarab o'sayotgan odam ongi ham har xil tarkib topadi va kamolga yetadi.[1].

Hamma sharoitda bola bolaligicha, yigit - yigitligicha qoladi, albatta. Ammo ijtimoiy hayot, turmush va madaniyat sharoitida qarab, tarbiyaga qarab, o'smirlar va yigit - qizlarning xususiyatlari tarkib topadi. Tevarak - atrofdagi ijtimoiy muhit odamning o'sayotgan ongiga, asosan uyushgan tartibda ta'sir qiladi. Ijtimoiy formatsiya qancha yuqori bo'lsa, ijtimoiy muhitning o'smir avlod ongiga uyushgan tartibdagi ta'siri shuncha katta bo'ladi.

Ijtimoiy muhit - insonning yashashi va ishlashi uchun uni o'rab turgan ijtimoiy, moddiy va ma'naviy shart - sharoitlar. Muhit keng ma'noda (makromuhit) ijtimoiy-iqtisodiy tizimni — ishlab chiqaruvchi kuchlar, ijtimoiy munosabatlar va tartib-qoidalar majmuini, jamiyatning ijtimoiy ong va madaniyatini o'z ichiga oladi. Tor ma'nodagi ijtimoiy muhit (mikromuhit) bevosita insonni qurshab olgan oila, mehnat, o'quv va b. guruhlardan iborat. Ijtimoiy muhit shaxsning shakllanishiga va rivojlanishiga hal qiluvchi ta'sir ko'rsatadi. Ayni vaqtda insonning ijodiy faolligi, faoliyati ta'sirida ijtimoiy muhit o'zgaradi, bu o'zgarishlar jarayonida odamlarning o'zlari ham o'zgaradi. [2].

Ijtimoiy tajriba jamoat axloqiy ongida o'z aksini topadi: axloqiy g'oyalar, nazariyalar, tushunchalar kishilarning faoliyat va muloqot jarayonida rivojlanadigan real munosabatlarini aks ettiradi. E'tiqod - axloqiy ong shakllanishining eng yuqori darajasi. Ular shaxsning harakatlari, harakatlarining tartibga soluvchisiga aylanadi. Shaxsning axloqiy barqarorligi ularga bog'liq. Ishontirish axloqiy tushunchalar tizimini kuchli o'zlashtirish, axloqiy tuyg'ularni rivojlantirish, xatti-harakatlar va munosabatlar tajribasini umumlashtirish bilan tavsiflanadi. Axloqiy g'oyalar va tushunchalarni o'zlashtirishda ijtimoiy muhit an'anaviy qadriyatlar bilan bog'liq uzoq va murakkab jarayondir.

Bola ongida axloqiy hayotning ba'zi bir hodisasining tasviri nafaqat ushbu voqea sodir bo'lgan davrda paydo bo'lishi mumkin. Bola o'z do'stining bir paytlar kuzatgan u yoki bu harakatini qayta yaratishi, yana “ko'rishi” mumkin. Bundan tashqari, u muayyan vaziyatlarda o'z harakatini tasavvur qila oladi. Bunday holda, vakolatlar qo'llaniladi. Spirkinning fikriga ko'ra, tasavvurlarda “ong birinchi marta o'zining bevosita manbasidan ajralib chiqadi va nisbatan mustaqil sub'ektiv hodisa sifatida mavjud bo'la boshlaydi” [3].

Bolalarning axloqiy ongi va xulq-atvori birlikda shakllanadi - bu pedagogikaning asosiy tamoyilidir. Bolalarda kattalar va tengdoshlar bilan munosabatlarda yangi xususiyatlar paydo bo'ladi. Bolalar kattalar bilan mazmunli muloqotga faol qiziqish bildiradilar. Voyaga yetgan odamning obro'si, uning qadr-qimmati xulq - atvorda jiddiy ro'l o'ynashda davom

etmoqda. Mustaqillik va xulq-atvorni anglashning o'sishi o'rganilgan axloqiy me'yorlar bo'yicha harakatlarda rahbarlik qilish qobiliyatini rivojlantirishga olib keladi.

Axloqiy xulq-atvorni tarbiyalash - axloqiy xatti-harakatlar va axloqiy odatlarni shakllantirish. Harakat insonning atrofdagi voqelikka munosabatini tavsiflaydi.

Axloqiy tarbiyaning asosiy asosiy kategoriyasi, B.T.Lixachevning fikricha, axloqiy tuyg'u tushunchasi - doimiy hissiy hissiyot, tajriba, haqiqiy axloqiy munosabatlar va o'zaro ta'sirlar. Axloqiy me'yorlar faqat bolaning hissiy o'zlashtirilishi tufayli sub'ektiv axloqqa aylanadi.

Shaxsning axloqi axloqiy tamoyillarga ongli ravishda amal qilishda va axloqiy xulq-atvorning odatiy shakllarida namoyon bo'ladi. Ta'lim bolaga ichki mazmunli, shartli dunyoqarash, axloqiy tuyg'u va xulq-atvor ongiga, o'zini - o'zi boshqarishga, o'zini - o'zi boshqarishga va o'zini - o'zi boshqarishga yordam beradi. Ushbu sayohat davomida bola o'z xatti - harakatlarini boshqarishning turli darajalarida bo'ladi.

Axloqiy tarbiya jarayonining o'ziga xosligi uning mazmuni - jamoat axloqi, har bir bolaning individual ongi va xulq-atvoriga ijtimoiy axloqiy ong normalarini joriy etish zarurati bilan ham bog'liq.

SHunday qilib, odam shaxsining jamiyatdagi rivojlanishi tabiat, muhit, inson o'rtasidagi murakkab aloqa ta'siri ostida ro'y beradi, inson ularga faol ta'sir yetadi va shu yo'l bilan hayoti va o'z tabiatini o'zgartiradi. SHaxsga ijtimoiy muhitning ta'siri ham muhim. Bu tarbiya tizimi orqali amalga oshiriladi.

Birinchi, tarbiya ta'sirida muhit bera olmagan bilim, ma'lumot yegallanadi, mehnat va texnik faoliyat bilan bog'liq ko'nikma va malakalar hosil bo'ladi.

Ikkinchi, tarbiya tufayli tug'ma kamchiliklar ham o'zgartirilib, shaxs kamolga yetadi.

Uchinchi, tarbiya yordamida muhitning salbiy ta'sirini ham yo'qotish mumkin.

To'rtinchi, tarbiya kelajakka qaratilgan maqsadni belgilaydi. SHunday yekan, yoshlarni tarbiyalab rivojlantirish bir-biriga ta'sir yetadigan bu tarbiya tamoyilidir.

Bola shaxsining rivojlanishida tarbiya ham yetakchi o'ringa yega bo'lib, tarbiya tufayli nasl-nasabi, oila muhiti, ijtimoiy muhit ta'sirida har tomonlama rivojlanishga qodir, degan xulosani chiqarish mumkin.

Ibn Sinoning fikricha insonlar xulq-atvorida binmuncha nuqsonlar bor. Bular: aldash, rashk, o'ch olish, adovat, bo'xton, irodasizlik kabilardir.[4].

U fanlar tavsifi haqida ham fikr bildirgan. Olim birinchi o'ringa tibbiyot fanlarini ko'yadi. Falsafani esa ikki - nazariy va amaliy guruhga bo'ladi. U birinchi guruhga etika, iqtisod, siyosatni kiritadi. Ikkinchi guruhga fizika, matematika, metafizika va dunyo qonuniyatlarini o'rganuvchi barcha fanlar kiritilgan. Ibn Sino bilim olishda bolalarni jamoa bo'lib maktabda o'qitish zarurligini ko'rsatadi va ta'lim jarayonida quyidagilarga rioya etish zarurligini ta'kidlaydi: 1) bolaga bilim berishda birdaniga kitobga band kilib qo'ymaslik; 2) ta'limda yengildan qiyinga qarab borish orqali bilim berish; 3) olib boriladigan mashqlar bolalar yoshiga mos bolishi; 4) o'qitishda jamoa bo'lib maktabda o'qitishga e'tibor berish;

5) bilim berishda bolalaming mayli, qiziqishi va qobiliyatini hisobga olish; 6) o'qitishni jismoniy mashqlar bilan ko'shib olib borish.

Hozirgi vaqtda o'zida tarbiya metodlaridagi yagona maqsad, mazmun va tartiblilikni aks ettiruvchi ko'proq obyektiv va qulay metodlar qo'llaniladi. Ana shunday tavsif bilan bog'liqlikda tarbiya metodlari uch guruhga bo'linadi.

- Shaxs ongini shakllantiruvchi metodlar.
- Faoliyatni tashkil etish va xulq-atvor tajribalarini shakllantirish metodlari.
- Xulq-atvomi va faoliyatni rag'batlantirish metodlari.

Umumlashtirib aytadigan bo'lsak o'quvchi shaxsini shakllantirishda oila va maktab hamkorligini amalga oshirish uchun bir qancha uslublardan foydalanish mumkin. Buning uchun oila avvalo oila va maktabda ta'lim va tarbiya sohasiga e'tiborni kuchaytirish, bu borada hukumatimiz tomonida qabul qilingan qonun va hujjatlarni hamda maktab va oila hamkorligi faoliyatini o'ziga xos pedagogik tizimga uslub va shakllarga ega bo'lishi zarur. O'tkaziladigan tadbirlar har tomonlama puxta rejalashtirilgan bo'lib ular o'quvchi yoshlarni o'zig har tomonlama jalb qilishi ham kerak, shuning bilan birga yoshlarga mos pedagogik va psixologik mujassamlashgan, mantiqan teran, qiziqarli va ko'rgazmali, ta'sirchan, ommabop, estetik jihatdan keng ko'lamga ega bo'lishi hamda ularning qiziqish va intilishlariga mos kelishi kerak. Yoshlarni to'g'ri kamol topishi uchun o'qituvchilar hamda maktab psixologlari yoshlar bilan hamda ularni ota onalari bilan ham to'g'ridan to'g'ri ishlashishlari kerak. Tevarak - atrofdagi muhit (tabiat va jamiyat) mehnat va til odam shaxsini kamolga yetkazadigan sharoit bo'lishi bilan birga, bola o'sgan sayin maktabda o'rganadi va ta'lim oladi, shuningdek, tarbiya vositasi sifatida foydalanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

- [1] M. E. Zufarova Umumiy psixologiya Toshkent - 2010 51 - bet.
- [2] O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi. Birinchi jild Toshkent - 2000 y.
- [3] Gello. V. Kitobni saqlashga o'rgating. V. Gello. Maktabgacha ta'lim - 1976. 1 son 11 - 14 bet.
- [4] B. X. Xodjayev. Umumiy pedagogika nazariyasi va amaliyoti. Toshkent 2017 y. 204 - 205 bet.
- [5]

ZULFIYAXONIM ASARIGA CHIZGILAR